

קושטא דמילתא

ירחון ישיבתי לתורת רבני ספרד

גליון ד' ירח האיתנים
אתן שנת "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי
את בני ישראל" לפ"ק

יו"ל פה ישיבת הר עציון יב"ץ

להערות ולהצטרפות:
kushtademilta@gmail.com

תוכן העניינים

שער יום הכיפורים

• כיצד מתוודים – דוד אורן • וידוי ללומדי תורה ולמורי הוראה מהרב חיים פאלאני • תוכחה לרבי שלמה ן גבירול

שער סוכות

• קניית ארבעה מינים פסולים לקמן – הרב ברוך וינטרוב • יוצר לסוכות לרבי יוסף בן חיים אלברדאני • מ"ו מ"ז – אכילה ותשלומיה – נעם פרנקל • ליקוט מדברי רבותינו בעניין סוכות • סוכות גנב"ך לשם מצווה – דוד אלמלך ויהונתן רונס • פיוט לסוכות לרבי אברהם ן עזרא

סוכת גנב"ך לשם מצוה

דוד אלטלף ויהונתן רונם

איתא בסוכה דף ח:

תנו רבנן: גנב"ך; סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום- כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה? - אמר רב חסדא: והוא שעשאה לצל. מהברייתא למדנו חידוש בדין סוכה: סוכה כשרה היא לא רק סוכה שנבנתה לשם חג - אלא גם סוכה שנבנתה לצל אף אם בנו אותה מי שאינם בני חיוב. והרשב"א כתב בחידושו (ביצה דף ל ע"ב):

קשיא לי, הא דקי"ל דסוכת גנב"ך וסוכת רקב"ש דכשירה למה חילא עליה קדושה כל ז' וכי מפני שנכנס זה שם ואכל שם פעם אחת או ישן שם תחול עליה קדושה כל ז' והיא לא נעשית לשם קדושת סוכה. ואפשר דסוכת גנב"ך ורקב"ש כסוכה דעלמא הן.

וביתר ביאור בעבודת הקודש (בית מועד שער ב ס"ק סא), לאחר שפירט את דיני קדושת הסוכה ועציה, סייג: ויראה לי שלא נאמרו דברים אלו אלא בסוכה שעשאה לשם חג, אבל היושב בסוכת רועים ובורגנין וקייצים הרי היא כסוכה דעלמא, שבשביל שנכנס זה ואכל שם פתו לא נתקדשה זו. ומדברי קדשו למדנו, שאמנם בסוכה ישנם שני שבילין לקיום המצווה: א. סוכה הנבנית לשם חג. ב. סוכה הנבנית לצל.

ההבדל בין סוכות אלו הוא ב"שם שמיים" (סוכה ט ע"א) ובקדושה החלים על הסוכה. סוכת גנב"ך היא סוכה בעלמא - כזו שרק מתירה את האכילה בחג אך לא קדושה (ועייין אבנ"ז סימן תפ"א). לאור דברים אלו נראה שיהיה סביר לצאת מנקודת הנחה שסוכה שנעשתה לשם צל, ולא לשם מצוה, אמנם כשרה אך לכתחילה עדיפה עליה סוכה הנבנית לשם חג.¹ והב"ח (תרל"ה) הביא מחלוקת רש"י והר"ן לגבי סוכת היוצרים, שנחלקו האם הפסול הוא משום "דלא מינכרא מילתא" שנעשתה לשם סוכה (רש"י ה: ד"ה פנימית) או כי אין לה שם סוכה כלל משום תעשה ולא מן העשוי לאוצר ולדירה (ר"ן ד א בדפי הרי"ף, ד"ה שתי סוכות והפנימית). ומסיק הב"ח שנחלקו לדינא בסוכה שלא נעשתה לשם צל אם פסולה מדאורייתא, והעלה להתמיר כדברי הר"ן לעניין הלכה והוסיף שכן משמע פשטא דמילתא. ובמגן אברהם (תרל"ה ס"ק א') כתב שאף רש"י יודה לדברי הר"ן היכא שלא נעשית לשם צל כלל ונחלקו רק לענין סוכת היוצרים ע"ש.

ובעין זה העלה מהר"ם גאלאנטי² להלכה בספר קרבן הגיגה (דף מא ע"א) וז"ל:

כיון שסוכה צריכה שתהיה עשויה לשם סכך לצל כמו סוכת גנב"ך ורקב"ש, א"כ אם אדם מצא סוכה עשויה שאינו יודע אם נעשית לצל, פסולה כי היא ספיקא דאורייתא, וספיקא דאורייתא לחומרא.

וכן פסקו רבי יהודה שמואל אשכנזי בית השואבה (דף ע"ב ע"א) ובבב"ב החיים סופר (תרל"ה ס"ק ו').

כלומר כדי לקיים מצוות סוכה, היא צריכה להיבנות או "לשם צל" או "לשם מצווה". סוכה שנעשתה סתם, שלא לשם אחד מהדברים - פסולה.

1 ועיין לקמן שלדעת כמה פוסקים סוכת גנב"ך טעונה חידוש, לפחות לכתחילה.

2 רבי משה ב"ר יהונתן גאלאנטי (המג"ן) נולד בשנת ה'ש"פ (1620) בצפת. בגיל 34 עבר לירושלים, שם מונה לראשון לציון הראשון. חיבר את שו"ת אלף המג"ן, ספר קרבן הגיגה על שלוש רגלים, מסכת חגיגה ולשונות הרמב"ם, וזבח השלמים על התורה. מתלמידיו נמנים רבי חזקיה די סילוה (הפר"ח) גיסו - מהר"ם ן' חביב ורבי משה חאגיז. נלב"ע בירושלים בכ"א שבט ה'תמ"ט (1689).

תשובת רבי חיים פאלאני

בשו"ת לב חיים למרן הרב חיים פאלאני (ח"ב סימן רט), נשאל על מי שעשה סוכה כהלכתה בערב יום טוב וביום טוב שני של גלויות נפלה הדופן השלישית, האם מותר לומר לגוי לתקן ולהעמיד הדופן השלישי. ואחרי שהעלה שהדבר מותר מצד דיני יום טוב שני,³ כתב:

ולענין אם מותר לעשות הסוכה ע"י הגוי, הנה כשעושה הגוי בלתי ישראל ע"ג ובלתי שום כוונה בודאי שהיא פסולה.

והראש"ל הגאון רבי עובדיה יוסף בשו"ת יחווה דעת (ח"ו סימן מא) הקשה על דבריו: ודבריו תמוהים, שהרי גמרא ערוכה בידינו שסוכת גנב"ך כשרה, ואפילו אם יסבור שצריך לעשות חידוש בסוכה ולעיכובא, הרי כאן שהישראל עשה הדפנות מערב יום טוב, וסיכך על גביהן, והגוי עשה רק דופן אחת שנפלה, אין לך חידוש גדול מזה, ובודאי שיש להכשירה.

מרן הגר"ע זצ"ל מקשה על החבי"ף, גם אם ישנו צורך בחידוש כדי להכשיר את הסוכה הרי בנידונו של הרב פאלאני היהודי בנה את הסוכה מלכתחילה והגוי רק סיים את עשייתה, והרי בסוכת גנב"ך אין חובת דין עשייה לשם מצוה, וכל שהסוכה נעשתה לשם צל כשירה היא.⁴ ועוד כתב שם, שעד כאן לא פסקו המ"ז (תרל"ו סק"ג) והרב בית השואבה⁵ (דף עד ע"ב) שסוכת גנב"ך ורקב"ש צריכות חידוש אלא כשעשאוה לצרכם, אבל כשנעשתה לצורך ישראל כמוך לחג אינה צריכה חידוש.

ואכן בספר מועד לכל חי (סימן ק, מ"א) הביא הרב פאלאני את דברי הרב בית השואבה הנ"ל וכתב:

סוכת גנב"ך צריך שיחדש בה דבר אפילו תוך שלשים וכדין סוכה ישנה, והיינו לכתחילה.

עולה מדבריו שאמנם דין חידוש בסוכת גנב"ך אינו פוסל אלא הוא חיוב לכתחילה. לכן נראה להסביר שמרן החבי"ף פוסק בשו"ת לב חיים שהסוכה פסולה לגמרי משום דאזיל בסכרת הב"ח ע"פ הר"ן שהובאה לעיל, שסוכה שלא נעשתה לשם צל פסולה מדאורייתא. ולכן בנידון דידן הגוי שבונה את הסוכה לאחר שנפסלה ולמען היהודי אינו עושה את הסוכה לשם צל אלא לשם מצווה, דבר שהוא לא יכול לעשות לשם מצוה כי אינו בר חיובא.

ובהמשך התשובה העלה מרן החבי"ף שאם מצוה לגוי והוא עומד על גביו תתכשר הסוכה במעשה זה:

אלא כי צריכים אנו לידע הוא אם לקח אדם גוי אחד פועל לעשות סוכה לתקן הדפנות וליתן הסכך ע"ג אם מותר והנה לגבי מצת מצוה ע"י גוי כתב הטור בא"ח ריש סימן ת"ס בשם השאלות ורב כהן צדק ז"ל דאין לשין מצת מצוה ולא אופן אותה ע"י עכו"ם וכו' יע"ש ומבואר ברבני האחרונים שאם אי אפשר בענין אחר כדי שלא יתבטל ממ"ע מותר שילוש בפניו עיין בס' חק יעקב שם.

כלומר, מכך שבדיעבד מצוה מותרת אם נעשתה כאשר ישראל עומד על גביו, לומד החבי"ף לסוכה, ודון מינה ואוקי באתרין. היתר זה אינו חל בנידונינו, כיון שאין עומד על גביו וגמר המעשה מיוחס ישירות לגוי. ממילא הסוכה פסולה כיוון שנעשית ע"י מי שלא שייך בתורת סוכה.

ודברים מעין אלו מציינו בדברי האבני נזר (או"ח סימן תע"ה) שכתב בעניין סיכוך הסוכה ע"י קמץ וז"ל:

"...ואם כן במצוה את הקטן לסכך. כיון שבעל הבית חישוב עליה בשעת עשייה לצל, דבשעת עשייה היתה סוכה עומדת

לצל על ידי מחשבת בעל הבית. שפיר מועיל עשיית הקטן דאין צריך מחשבה כלל בסוכה"

האבני נזר פוסק להתיר סיכוך ע"י קמץ רק כאשר הוא עושה במצוות הגדול – כיוון שללא ציוויו של הגדול אין במעשה הקטן כוונה לשום דבר וממילא אין הסוכה נחשבת שנעשתה לשם צל ולפיכך אין היא כשרה ללא כוונה חיובית בעשייתה.

אמנם החבי"ף פוסל את הסוכה אף אם היהודי ציווה לגוי ומתיר רק כשישראל עומד על גביו ממש. ניתן לומר שדעת ישראל לא מועלת כשמצווה על הגוי כי "גוי אדעתא דנפשיה קעביד" (גמין כג.) ואין זה נחשב כלל מעשה, משום שאינו יכול לכוון,

3 ולכאורה היה מקום לרדן לאסור הסוכה מצד דינם של הלבוש והט"ו בשם ספר אמרכל, שכתבו דאפילו בדיעבד פסולה אם עשה הסכך קודם שעשה הדפנות. אלא שכבר כתב הב"ח שטעה בזה הלבוש, וכן העלה בברכ"י שהואיל ומרן לא העלה על שלחנו דין זה אפילו לכתחילה, ועוד דמרא דשמעתא, הוא הגמ"י (פ"ח), רק לכתחילה פסק כן, וכן הסכים מרן החבי"ב בשכנה"ג. ועיין לרבי יהודה שמואל אשכנזי בספר בית השואבה (דף ע"ב ע"ב), שכתב להוכיח שאפילו לכתחילה שרי לסכך קודם עשיית הדפנות מהא דתניא בעירובין ופסקוהו כל הפוסקים דעושה אדם חבירו דופן לסוכה כדי שיאכל ויש תה וישן ואפ' ביו"ט, אלא שביו"ט לא יודיע לחבירו שלשם דופן מעמידו שם. ועל כרחך ביום טוב מסוכת הסוכה כבר בשתי דפנותיה ועיין שם שהאריך וכתב למסקנה ודאי שבדיעבד הסוכה כשירה, ועיין בשו"ת רב פעלים לרבי יוסף חיים (ג או"ח, מ) מש"כ בזה.

4 וכדבריו הקשה על תשובת הרב לב חיים בשדי חמד א' (מערכת סוכה, א, ג).

לעומת הקמן שאינו בן דעת (שם), ויש רק חיסרון במעשה. ולפיכך לדעת החב"ף כאשר ישראל עומד על גבי הגוי, ומייחס את הפעולה אליו באופן ישיר אז שוב אין שום גרעיותא בכוונותיו של הגוי, הפעולה עצמה מיוחסת לישראל והסוכה כשרה. ובכך מבוארת יותר שיטת החב"ף; גוי הבונה סוכה ליהודי אינו בונה אותה עוד בגדר סוכת גנב"ך. סוכת גנב"ך היא סוכה שגנב"ך בנו לשם צל דייקא. כאשר הגוי בונה את הסוכה בעבור מצוותו של היהודי, הסוכה הנבנית היא סוכת מצווה ואין סוכה כזו יכולה להתכשר ע"י הגוי, כפי שידוע בעיבוד תפילין או בגיטין. דבר זה מוברר בדברי הרב לב חיים, שהובאו לעיל – רק אם היהודי עומד על גבי הסוכה תוכשר בדיעבד, כדין מצת מצוה ותחשב כאילו עשאה ישראל.

נראה שמרן החב"ף מחדד את טענתו במילים: "ובלי שום כוונה", כלומר כשגוי בונה את הסוכה למען היהודי ואינו מכוון לשם מצוה עכ"פ אין הוא מכוון לשם צל אלא פועל למען היהודי. לפיכך אין במעשיו כוונה ממשית ביחס למבנה אותו הוא יוצר וסוכה זו לא נבנתה לשם צל ולכן היא פסולה.⁶

ברור הוא שאף בנידונינו הגוי יכול לכוון את בניית הסוכה לשם צל, ובכך תהיה כשרה. אך נראה לומר שבנידונינו הגוי אינו עושה את הסוכה לשם צל כלל וכלל. הנכרי בונה על פי מצוות היהודי סוכה עבור חג הסוכות ולא עבור צל, לא של היהודי ולא שלו עצמו. הוא אינו מבין שסוכת המצוה נעשית לשם צל. יתכן שלהבנתו מטרת המבנה הוא לשם המצוה בלבד, ללא כל מימד של צל – שתהיה סוככת לו מן החורב.

נוכל לתמצת דברינו אלה על פי דברי רב חסדא: "והוא שעשאה לשם צל" כלומר לשם צל בלבד, לא פחות – כלומר לא סתם, ולא יותר – כלומר שלא יעשה אותה הגוי לשם מצוה. ומעין פסול כזה בסוכה מצינו בדברי הרב חזון איש (בסוגיית פסל היוצא מן הסוכה מועד סימן קמד) וז"ל:

וקשה וכי צריך סוכה לשמה הלא סוכת גנב"ך כשר וצ"ל שהקנים היוצאין לא נעשו לשם צל ולא לשם סוכה וכדאמר לעיל.

ושפתיו ברור מילול, שישנם מקרים בהם סוכה תיפסל משום שלא נעשתה לשם צל, כוונה חיובית הנדרשת בעת מעשה הסוכה ואינה עולה לאחד מן המסלולים לעיל, ודברינו עולים יפה לאור דבריו.

קושיית הרי"ד

נראה שמדברינו נוכל לתרץ את קושיית הרי"ד בפסקיו (סוכה ח ע"ב):

קשיא לי, מאי שנ' סוכה דכשירה בגוי מכל התורה דאמר' כיון שלא שייך בגוה לא מיתכשרא על ידי גוי, [...] והם הכי נמי נימא גבי סוכה כיון דלא שייך גוי בתורת סוכה תהיה סוכתו פסולה, ואף על גב דלא בענן סוכה לשמה הני מילי על ידי ישראל אבל על ידי גוי לא, דהא שחיטא נמי לא בענן לשמה [...] ואפ"ל הכי הוא פסולה בגוי.

הרי"ד מקשה, מה בין שאר מעשי המצוה אותם לא יכול לעשות גוי אם הוא עצמו אינו חייב בהם, לבין סוכה אותה יכול לבנות הגוי למרות שאינו מחויב או שייך בה? והנהיג דבריו בקושיא.

הרב יצחק גואיטע⁷ בספר שדה יצחק, (שם) כתב לתרץ קושיית הרי"ד:

"ולי אני המך לפי ענ"ד לא קשה דגבי גט מיעטן הכתוב משום דלאו בני כריתה נינהו ואינן בתורת גיטין, ובמידי דלנפשיה לא חזי לא מצי למיעבד לאחריו, וכן נמי גבי שחיטה מיעטן הכתוב (דברים יב כא) מוזבחת ואכלת, ממי שהוא זובח ובר זביחה אתה אוכל, לאפוקי נכרי דלאו בר זביחה הוא שהרי אוכל נבילות, אבל עשיית סוכה כיון דעשייתה לצל היתה ולזה היא מיקריא סוכה, אפילו גוי שייך בגוה שסוככת עליו מן החורב"

הרב שדה יצחק מסביר בדבריו את ההבדל המהותי בין סוכה לשאר המצוות אותם הביא הרי"ד, למשל גוי אינו יכול להכשיר בהמה שתהיה ראויה לאכילה כיוון שאין הוא יכול להיות 'שוחט', וכן בגט. בניגוד למקרים אלו, בסוכה גם הגוי בונה

6 ולכאורה מצאנו סתירה בדברי החב"ף, כי ברוח חיים (סימן תרל"ה) הביא דברי הרב ביכורי יעקב (שם ב') שכתב שלכתחילה לא יסכך ע"י נכרי ואשה וקטן. ומשמע שבדיעבד מכשיר, והוא נגד דבריו בלב חיים. וי"ל בשני אופנים: א. אפשר להעמיד את דברי הרב ביכורי יעקב כשישראל עומד על גביו ("יסכך ע"י נכרי"). ב. ברוח חיים הביא דברי הרב ביכורי יעקב כלשונם שפסול לכתחילה, אך החב"ף עצמו לא דק להוסיף בדברי הבכ"י וסבור שאף בדיעבד אסור. ומ"מ גם אם נאמר שיש סתירה, דבריו בתשובה עיקר, כמו שכתב הוא ז"ל בכלליו (ספר כל החיים דף א"ך ע"א, אות ז"ן) שרק לגבי הרא"ש יש להעדיף את פסקיו להלכה כי חיברם במטרה להעלות הלכה פסוקה, ואילו תשובותיו לא נכתבו בשיטתיות כזו, אולם לגבי שאר פוסקים היכא דשקלי וטרי בתשובתיהם ונחתין לדינא יש לפסוק על פי התשובה, ע"ש.

7 רבי יצחק ב"ר פריג'א גואיטע נולד בלוב באייר התקל"ז, למד בישיבות טריפולי ועבר לליוורנו. עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת. ספרו 'שדה יצחק' (ארבעה חלקים) מכיל חידושים על רוב מסכתות הש"ס. נלב"ע בח' בשבט ה'תרי"ז

'סוכה' לה הוא קורא 'סוכה', וגם היא משמשת אותו לשם צל.

נראה שעל פי הסברינו, הדבר מבורר עוד יותר – מחד אם הגוי ינסה לבנות סוכת מצווה, אז אה"נ, משום שהוא אינו שייך בה היא תהיה סוכה פסולה, כפי שאינו שייך בשאר מצוות. מאידך, אם יבנה אותה ללא שום כוונה אז גם כן בדומה לגוי ששחט ללא כוונה הסוכה תיפסל. כשגוי בונה סוכה לשם צל אין הוא עושה מעשה מצוה, אך סוכתו סוכה, הידושה של התורה במצוות סוכה הוא שסוכה שנבנתה לצל כשרה "כסוכה בעלמא". בסוכה כזו לא יחולו דיני קדושת הסוכה, כמבואר ברשב"א שהובא בריש דברינו, ולדעת פוסקים רבים אף יש לחדש בה דבר לכתחילה.

סיכום

בסוכה כדברי הרשב"א ישנם שני מסלולים – **לשם צל או לשם שמיים**. האופן היחיד בו ניתן לבנות סוכה לשם שמיים היא על ידי ישראל אשר מפקח על בנייתה. הב"ח פסק שסוכה שלא לשם צל פסולה מדאורייתא וכ"פ בכף החיים סופר (תרל"ה ג). ע"פ דברים אלו תירצנו את קושיותו של מרן הרב עובדיה יוסף על הרב חיים פאלאנזי הפוסק כי הגוי שהשלים את עשיית הסוכה ביו"ט שני סוכתו פסולה. הסברנו כי מכיוון שבנדונו של החבי"ף הסוכה אינה עולה לאחד מן המסלולים שהצגנו, היא לא תהיה כשרה, ובכך תחמנו את הגבולות המפרידים בין סוכת חג לסוכת צל, ונמצאו דבריו של החבי"ף חיים וקיימים. עוד תירצנו על פי דברינו את קושייתו של הרי"ד שתמה על החילוק בין סוכה לשאר מצות בהן מעשה הגוי פוסל את המצוה, והסברנו שבקבות השייכות שיש לגוי בסוכה בעלמא, בניגוד לשחיטה או לגמ, תכשיר סוכתו את האכילה והשינה בה.

